

LUENTO 3 26.9.

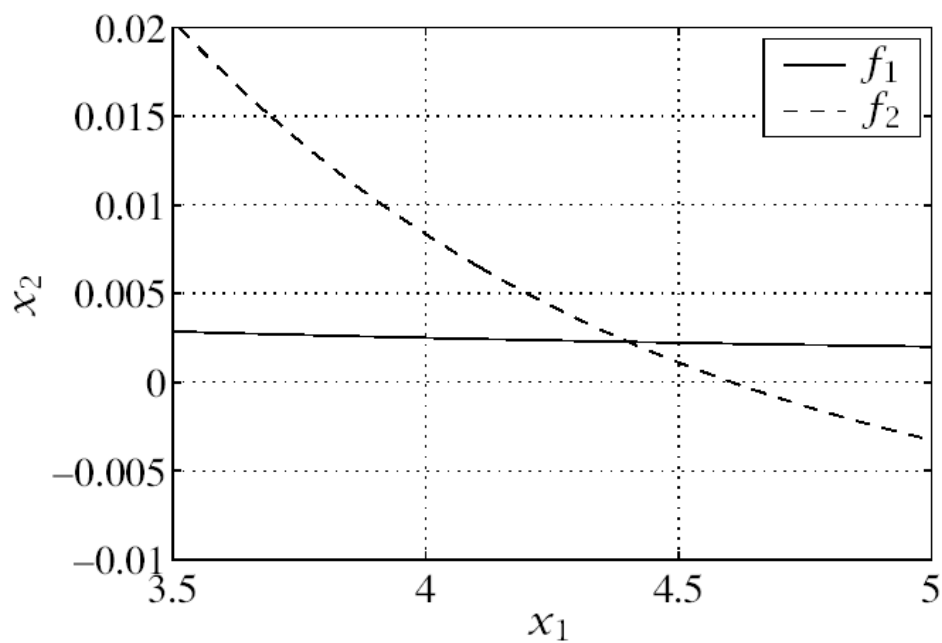
[Haa02] luku 6

Epälineaariset yhtälöt ja yhtälöryhmät

Esimerkki: etsi ratkaisu yhtälöparille

$$\begin{cases} f_1(\mathbf{x}) = 100x_1x_2 - 1 = 0, \\ f_2(\mathbf{x}) = e^{-x_1} + e^{-x_2} - 1.01 = 0. \end{cases}$$

Graafinen ratkaisu

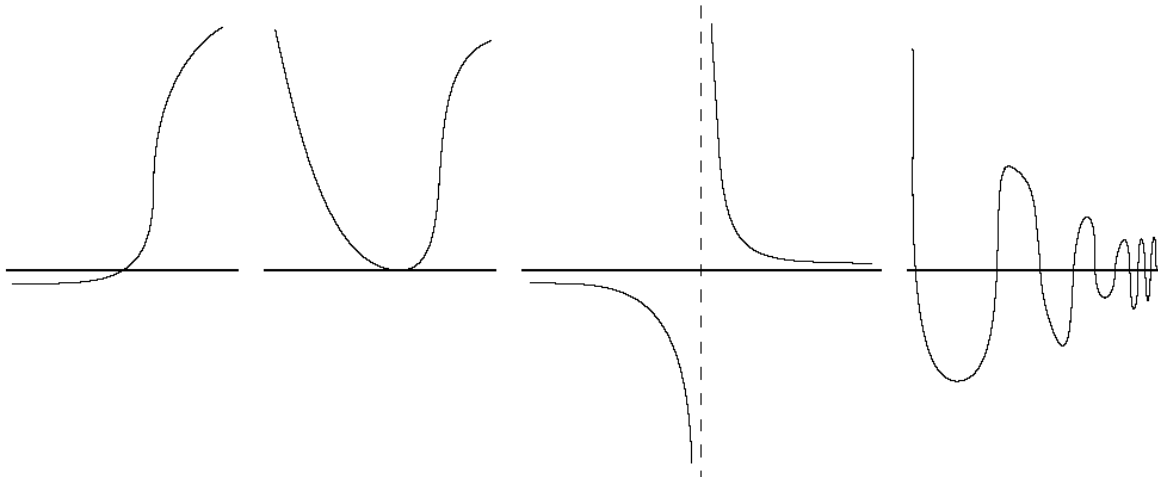

Kuva 6.1: Funktioiden nollakäyrät $f_1(\mathbf{x}) = 0$ ja $f_2(\mathbf{x}) = 0$.

$$\mathbf{x}^* = (4.40061, 0.00227)^T$$

Käytännön näkökohtia:

- jos funktio on ”hyvin käyttäytyvä” välillä $[a,b]$ ja $f(a)$, $f(b)$ ovat erimerkkiset, on välillä ainakin yksi nollakohta
- funktion käyttäytyminen nollakohdan lähellä voi aiheuttaa numeerisia ongelmia (konetarkkuus)
- singulariteetti ei ole nollakohta!
- singulaarinen funktio (esim. $f(x) = 1/(x-a)$) vaihtaa merkkiä singulariteetin $x=a$ ympärillä → algoritmiongelma
- ei yleispätevää menetelmää epälineaarisen yhtälön tai yhtälöryhmän ratkaisemiseksi
- tällä kurssilla tutustumme puolituslukuun ja Newtonin menetelmään

Kuva 6.2: Erilaisia mahdollisuuksia skalaarifunktion käyttäytymiselle. Jatkuvalle ja välin päätepisteissä erimerkkisellä funktiolla on ainakin yksi nollakohta. Toisaalta funktion ei tarvitse vaihtaa merkkiä nollakohdan ympäristössä. Lisäksi singulariteetit voivat aiheuttaa ongelmia numeerisille algoritmeille.

$$e^x + 5 = 0$$

$$e^{-x} - x = 0$$

$$x^2 - 4 \sin x = 0$$

$$x^3 + 2x^2 - 5x - 6 = 0$$

$$\cos x = 0$$

ei ratkaisua

yksi ratkaisu

kaksi ratkaisua

kolme ratkaisua

äärettömän monta ratkaisua.

Puolitushaku

1. Etsi pisteet $a_1, b_1 : a_1 < b_1$ siten, että arvot $f(a_1)$ ja $f(b_1)$ ovat erimerkkiset. Funktion f jatkuvuuden perusteella väliltä $[a_1, b_1]$ löytyy nollakohta.
2. Laske funktion arvo välin $[a_k, b_k]$ puolivälissä $m = (a_k + b_k)/2$. Jos arvot $f(m)$ ja $f(a_k)$ ovat erimerkkiset, tutkimme seuraavaksi väliä $[a_k, m]$, muuten väliä $[m, b_k]$.
3. Lopeta iterointi, kun saavutat riittävän tarkkuuden.

■ **Esimerkki 6.3.1** Ratkaisemme esimerkin 6.1.2 yhtälön (6.4) käyttäen puolitushakua. Tätä varten muutamme yhtälön muotoon

$$f(\lambda) = x_0 e^\lambda + \frac{c}{\lambda} (e^\lambda - 1) - x_1 = 0.$$

Tehtävänä on hakea funktion $f(\lambda)$ nollakohta. Annamme vakioille seuraavat arvot: $x_0 = 0$, $x_1 = 10$ ja $c = 1$. Koska $f(3) < 0$ ja $f(4) > 0$ ja funktio f on jatkuva, löytyy väliltä $[3, 4]$ nollakohta.

Kun teemme 10 puolitushaun iteraatiota, saamme seuraavat tulokset:

k	m	$f(m)$
1	3.5000	-0.8242
2	3.7500	1.0723
3	3.6250	0.0758
4	3.5625	-0.3856
5	3.5938	-0.1579
6	3.6094	-0.0418
7	3.6172	0.0168
8	3.6133	-0.0125
9	3.6152	0.0021
10	3.6143	-0.0052

Siten löysimme nollakohdalle arvion $\lambda^* \approx 3.61$.

Newtonin menetelmä (myös Newton-Raphson)

- perustuu Taylorin sarjakehitelmän antamaan arvioon funktion arvolle pisteen x ympäristössä (oletus: x riittävän lähellä nollakohtaa)
  - $f(x+\delta) = f(x) + (df(x)/dx)\delta + (1/2)(d^2f(x)/dx^2)\delta^2 + O(\delta^3)$
  - asetetaan $f(x+\delta) = 0$ ja otetaan huomioon vain 1 kl. termi
- hakuaskel $\delta \approx -f(x) / (df(x)/dx)$
- tarvitaan hyvä alkuarvaus x_1 !

alla olevassa algoritmissa $d = \delta$

Algoritmi 6.3.1 (Newtonin menetelmä)

hae nollakohdan x^* sijainnille rajat: $x^* \in [a, b]$

$$x_1 = (a + b) / 2$$

$$k = 1$$

repeat

$$d = \frac{f(x_k)}{f'(x_k)}$$

$$x_{k+1} = x_k - d$$

if $x_{k+1} \notin [a, b]$

virhe: hypättiin ulos hakuvälistä

exit

end

$$k = k + 1$$

until $|d| < \epsilon$

■ **Esimerkki 6.3.3** Ratkaisemme esimerkin 6.3.1 tehtävän $f(\lambda) = 0$ käyttäen Newtonin menetelmää. Jos alkuarvauksena on $\lambda = 3.5$, saamme tulokseksi seuraavat iteraatiopisteet:

k	λ_k	$f(\lambda_k)$
1	3.5000	-0.8242
2	3.6205	0.0417
3	3.6150	0.0001
4	3.6150	0.0000

Siten Newtonin menetelmä suppeni neljässä iteraatiossa ja saimme nollakohdalle arvion $\lambda^* \approx 3.6150$.

■ **Esimerkki 6.3.2** Newtonin menetelmää voi käyttää neliöjuuren tai kuutiojuuren laskemiseen. Kokeilemme laskea arvon $x = \sqrt[3]{5}$ eli ratkaisemme funktion $f(x) = x^3 - 5$ nollakohdan. Saamme derivaataksi $f'(x) = 3x^2$ ja iteraatioksi

$$x_{k+1} = x_k - \frac{x_k^3 - 5}{3x_k^2}.$$

Alkuarvauksella $x_1 = 1$ saamme iteraatiopisteet

k	x_k	$f(x_k)$
1	1.0000	-4.0000
2	2.3333	7.7037
3	1.8617	1.4523
4	1.7220	0.1062
5	1.7101	0.0007
6	1.7100	0.0000

Siten saamme arvion $\sqrt[3]{5} \approx 1.7100$.

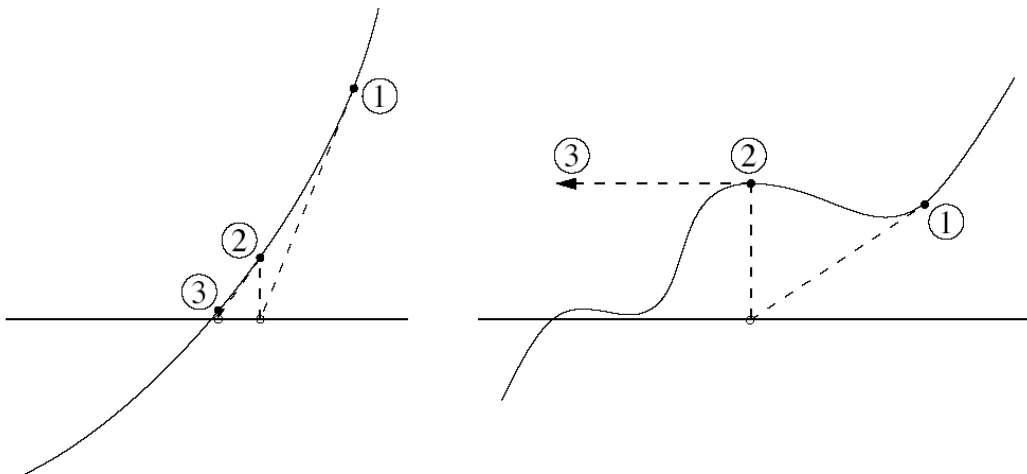
Derivaatan laskeminen pisteessä x:

- analyttisesti (jos tunnetaan)
- differenssilikiarvo

$$df(x_k)/dx = (f(x_k + h) - f(x_k)) / h$$

Newtonin algoritmi voi ”karata käsistä” (kuva 6.4. o.p.)

Ratkaisu kannattaa tarkistaa esim. käyttämällä puolituslakua

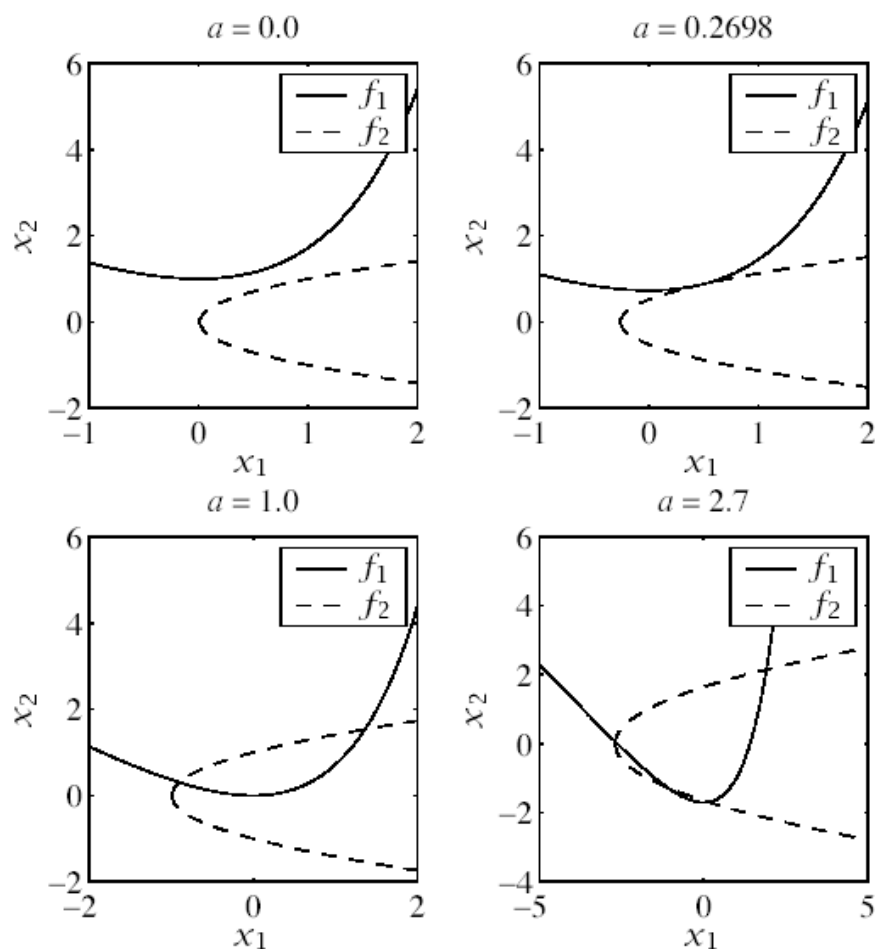

Kuva 6.4: Newtonin menetelmän toiminta kahdessa eri tapauksessa. Vasemmalla algoritmi suppenee hyvin nopeasti. Oikealla törmätään derivaatan nollakohtaan ja joudutaan kauas funktion nollakohdasta.

■ **Esimerkki 6.4.1** Seuraavassa on yksinkertainen esimerkki epälineaarista yhtälöryhmästä:

$$\mathbf{f}(\mathbf{x}) = \begin{pmatrix} e^{x_1} - x_1 - x_2 - a \\ x_1 - x_2^2 + a \end{pmatrix} = \mathbf{0}. \quad (6.7)$$

Yhtälöryhmällä on 0, 1, 2, 3 tai 4 ratkaisua riippuen vakion a arvosta. Funktioiden nollakäyrät vakion a neljällä eri arvolla on esitetty kuvassa 6.7.

Kuva 6.7: Yhtälöryhmän (6.7) nollakäyrät muutamalla vakion a eri arvolla.

Newtonin menetelmä epälineaariselle yhtälöryhmälle

Taylorin sarja

$$\mathbf{f}(\mathbf{x} + \mathbf{s}) \approx \mathbf{f}(\mathbf{x}) + J(\mathbf{x}) \mathbf{s}.$$

Tässä vektorin $\mathbf{s}$ kertoimena on Jacobin matriisi $J_{ij} = \partial f_i / \partial x_j$. Asettamalla $\mathbf{f}(\mathbf{x} + \mathbf{s}) = \mathbf{0}$ saamme ratkaistavaksi yhtälöryhmän

$$J(\mathbf{x}) \mathbf{s} = -\mathbf{f}(\mathbf{x}). \quad (6.8)$$

(lineaarinen yhtälöryhmä vektorille $\mathbf{s}$)

Algoritmi 6.4.1 (Newtonin menetelmä)

tee alkuarvaus $\mathbf{x}^1 \in \mathbb{R}^n$

$k = 1$

repeat

ratkaise askel $\mathbf{s}^k$ yhtälöryhmästä $J(\mathbf{x}^k) \mathbf{s}^k = -\mathbf{f}(\mathbf{x}^k)$

$\mathbf{x}^{k+1} = \mathbf{x}^k + \mathbf{s}^k$

$k = k + 1$

until $\|\mathbf{s}^k\| < \epsilon$ tai $k > k_{\max}$

■ **Esimerkki 6.4.2** Ratkaisemme Newtonin menetelmällä yhtälöryhmän

$$\begin{cases} e^{x_1} - x_1 - x_2 - 1 = 0, \\ x_1 - x_2^2 + 1 = 0. \end{cases}$$

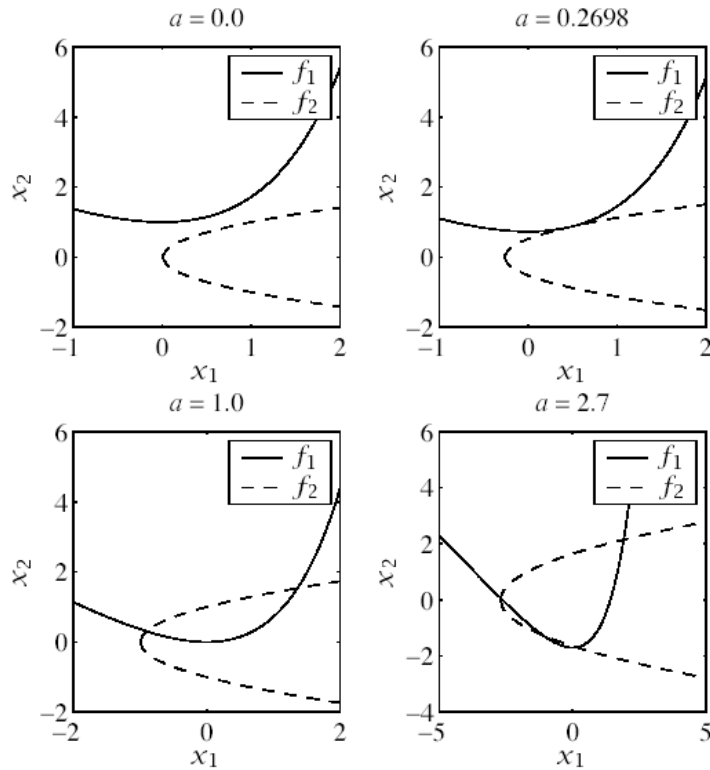
Tehtävän Jacobin matriisi on

$$J(\mathbf{x}) = \begin{pmatrix} e^{x_1} - 1 & -1 \\ 1 & -2x_2 \end{pmatrix}.$$

Alkuarvauksella $\mathbf{x}^1 = (1, 1)^T$ saamme seuraavat iteraatit:

k	x_1^k	x_2^k	$f_1(\mathbf{x}^k)$	$f_2(\mathbf{x}^k)$
1	1.0000	1.0000	-0.2817	1.0000
2	1.6417	1.8208	0.7012	-0.6738
3	1.4138	1.5732	0.1244	-0.0613
4	1.3623	1.5374	0.0054	-0.0013
5	1.3600	1.5362	$0.9800 \cdot 10^{-5}$	$-0.1316 \cdot 10^{-5}$

Siten iteraatio suppeni viidellä askeleella arvoon $\mathbf{x}^* \approx (1.360, 1.536)^T$. Tehtävällä on myös toinen ratkaisu $\mathbf{x}^* \approx (-0.904, 0.309)^T$, joka löytyy käyttämällä tämän ratkaisupisteen lähellä olevaa alkuarvausta.

Kuva 6.7: Yhtälöryhmän (6.7) nollakäyrät muutamalla vakion a eri arvolla.

Yhteenveto

- puolitushaku on yksinkertainen ja varma menetelmä, tarvitaan järkevä ratkaisun haun aloitusväli $[a,b]$
- Newtonin menetelmä yleensä tehokkaampi, tarvitaan hyvä alkuarvaus x^1
- ratkaisu kannattaa varmistaa useammalla kuin yhdellä menetelmällä
- käytössä myös MATLABin optimization toolbox:
    fsolve ('f',x) (Levenberg-Marquardt tai Gauss-Newton), ks.
    [Haa02] sivu 355-356
- graafinen tarkastelu auttaa aloitusvälin tai alkuarvauksen etsimisessä ja ratkaisun tarkistamisessa
- yhtälöiden takana olevan fysiikan ymmärtäminen voi auttaa esim. ratkaisujen lukumäärää mietittäessä